

ДЕФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КРИЗИ

Чайкіна Н.О.

PhD, к. психол. н., доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка

Розглядаються складові деформації особистості психолога, які проявляються через його професійну кризу. Аналізуються чинники, які впливають на деформацію образу «Я»-психолог та на його особистісний і професійний потенціал.

Ключові слова: психолог, деформація особистості, професійна криза, особистісний і професійний потенціал.

Keywords: psychologist, personality deformity, professional crisis, personal and professional potential.

Постановка проблеми. Психологія виробничого середовища визначає завдання вивчення особистості у реальній системі умов, зовнішніх сил і мотивів, які впливають на спеціаліста, на становлення його образу «Я», на професійну ідентифікацію, включаючи систему об'єктивних і суб'єктивних елементів професійної адаптації, які об'єднуються в його діяльності. Професіогенез особистості обумовлює і розвиток її самосвідомості – становлення образу «Я»-спеціаліст. Як свідчать наші дослідження протягом останніх років (Н. О. Чайкіна, 2012-2020) образ «Я»-спеціаліст не виникає відразу, а формується на протязі всього життя людини, під впливом багатьох виробничих і соціально-психологічних ситуацій. В такому ракурсі образ «Я»-психолог розглядується нами як системоутворюючий компонент, який інтегрує особистісний і профе-

сійний потенціал, а порушення між «Я»-базовим і «Я»-ситуаційним проявляється у деформації особистості через професійну кризу. Дискурс проблеми полягає в тому, щоб визначити ступінь негативних змін особистісних якостей психолога під впливом специфіки його професійної діяльності і власного психологічного досвіду. Також особливої уваги потребує вивчення механізмів виникнення професійних деформацій, які включають до себе деструкцію особистісного значення психологічної діяльності та смислових установок в ній.

Аналіз останніх джерел і публікацій з теми. Професійні деформації практичного психолога це певний маркер, який характеризує непрофесійну поведінку у професійних ситуаціях. С. П. Безносів [1] наголошує, що вона виникає у осіб з високим рівнем домагань, амбітним захопленням діяльніс-

тю та надмірно вузькою професійною спеціалізацією та в структурі професійної деформації виділяє когнітивний, емоційно-вольовий, особистісний і поведінковий блок. Професійну деформацію, як будь які зміни особистості фахівця, розглядаються у працях О. О. Євдокимової, Н.В. Майсак, В. С. Медведева, В. Н. Петрової, І. Хоржевської, Ю. М. Чемодурової та інших. Результати дослідження В. Н. Петрової [6] свідчать, що професійна деформація особистості психолога проявляється у тенденції відмови від психологічної діяльності в ситуаціях невдач, у розширенні сфери економії емоцій і песимістичній установці при вирішенні професійних проблем і задач. Дослідник Ю. М. Чемодурова [10] підкреслює, що психологам притаманна рання професійна деформація. Вже на третьому курсі навчання майбутні психологи переживають першу кризу професійного становлення, яка пов'язана зі злиттям «Я» професійного й особистісного та нав'язливим діагностуванням і інтерпретуванням всього навколишнього. В разі успішного розв'язання кризи відбувається дистанціювання професійного та інтимного простору самоздійснення, якщо ж цього не станеться – відбувається прогресування професійної деформації особистості психолога.

Виклад основного матеріалу: Професійні кризи завжди супроводжують діяльність любого спеціаліста, але у психологічній діяльності вони можуть виступати як ризики і загрози деформації особистості, які призводять до її

дезадаптації [8,9]. Атрибутами такої кризи виступають зниження рівня професіоналізму, внутрішня розгубленість, зниження власної самооцінки, втома, виникнення відчуття вичерпаності своїх можливостей. Професійна деформація психолога вказує на компенсаторні захисні механізми в структурі особистості психолога, які пов'язані з емоційним перенасиченням спілкування, перенапруженням образу «Я»-психолог, дискондартністю «Я»-базового і «Я»-ситуаційного, заміщенням рішення власних проблем за рахунок клієнта, нав'язування власних цінностей, нетерпіння, невизнання власних помилок. Тому, щоб відновити власну професійну ідентичність психологу доводиться особисто пропрацьовувати психологічні проблеми (професійний цинізм і егоцентризм, втрата здатності дивуватися, раціоналізація, стереотипізація та зменшення чутливості до живого досвіду, перенасиченість спілкуванням, емоційна холодність, гіперконтроль, тощо) і приймати участь у супервізійній підтримці його професійної діяльності, які дозволяють підвищити професійний і особистісний потенціал через відновлення акмеологічної траєкторії і перспективи фахового зростання.

Діагностика професійних деформацій психолога повинна включати до себе перш за все: діагностику регулятивного професійного розвитку і професійного вигорання (наприклад Опитувальник «MASLACH BURNOUT INVENTORY» (MBI) у модифікації Ю. М. Чемодурової, Опитувальник на ви-

горання» (Maslach Burnout Inventory, MBI) (адаптація Н.Є. Водоп'янової), дослідження рівня психологічної адаптації (наприклад Тест «Психологічна адаптація» за Н.О. Чайкіною, модифікація «Тесту пристосування» Х.Белла), дослідження долаття стресових ситуацій (наприклад Опитувальник «Стратегії долаття стресових ситуацій» (Strategic Approach to Coping Scale, SACS) за С. Хобфол, діагностику особистісно-смыслового характеру мотивації професійного розвитку спрямованості ціннісних орієнтацій і ступінь гармонійності «Я»-концепції (наприклад, Опитувальник особистісної орієнтації (POI) (Е. Шостром, адаптація Ю. Альошиної, Л. Гозмана, М. Загики, М. Кроза), діагностику когнітивного професійного розвитку і сформованість системи знань щодо сутності та наслідків професіогенезу (наприклад, Дидактичний тест «Психологічні особливості професійного розвитку особистості»), діагностику характеру домінуючих поведінкових стратегій подолання стресу (наприклад, Особистісний опитувальник «Стратегії долаття стресових ситуацій» (SACS) (С. Хобфолл, адаптація Н.Є. Водоп'янової й О.С. Старченкової), діагностику рефлексивного професійного розвитку і рівень рефлексивності; ставлення до власного професійного майбутнього (наприклад, Методика визначення рівня рефлексивності (А. Карпов, В. Пономарьова).

Висновки: Особливості професійної деформації психолога зумовлені компенсаторними захисними механі-

мами його психіки; фіксацією деструктивних установок, вантажем знань і фантазією про вичерпність цих знань; прагненням відповідати очікуванням інших; недосяжним образом «Я»-психолог; появою стереотипів професійної поведінки. Попередження й подолання професійної деформації психолога має спиратись на пропрацьовування його особистісної історії як клієнта психотерапії та на супервізійну підтримку його психологічної практики, починаючи з етапу його фахової підготовки у вищому навчальному закладі.

Рекомендації: Створення профілактичної програми щодо підвищення особистісного і професійного потенціалу психолога повинно включати в першу чергу психологічний супровід професійної діяльності психолога; підвищення психологічної і соціально-психологічної його компетентності, оволодіння прийомами і техніками подолання особистісно-професійних деформацій та деструкцій, прийомами і техніками рефлексії та корекції стратегій подолання професійних криз і деформацій.

Література:

1. Безносков С.П. Профессиональная деформация личности. Спб.: Речь, 2004. 272 с.
2. Дружилов С.А. Профессиональные деформации как индикаторы дезадаптации и душевного неблагополучия человека. Сибирский педагогический журнал. 2010. № 6. С. 171-178.
3. Зайчикова Т.В. Технології практичної психології щодо подолання вигорання майбутніх фахівців системи «людина-

- людина». Практична психологія в системі вищої освіти: теорія, результати досліджень, технології: колективна монографія / за заг. ред. проф. Н.І. Пов'якель. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. С. 313-324.
4. Іваненко Б., Євтушенко І. Глибинна психокорекція та упередження психічного вигорання. Частина 1. К.: Главник, 2008.
 5. Майсак Н.В. Профилактика личностных деформаций и деструкций специалистов стрессогенных профессий: учебно-метод. пособие для студентов вузов. М.: НОУ ВПО «МПСУ», 2012. 288 с.
 6. Петрова В.Н. Профессиональные деформации и «размывание» образа будущего у школьных психологов. Сибирский психологический журнал. 2005. № 22. С. 91-94.
 7. Пов'якель Н.І. Професійна рефлексія психолога-практика. Практична психологія та соціальна робота. 1998. № 6 – 7. С.3-6.
 8. Чайкіна Н. О., Чайкіна А.О. Адаптивні стратегії підприємців в умовах економічних ризиків і загроз / Person, Family, and Society: Interdisciplinary Approach to the Harmonization of Interests [Monograph]. // Authors of articles edited by O.Bilychenko, M.Duczmal, I. Ostopolets. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2016. P. 296 – 303.
 9. Чайкіна Н. О. Модель адаптивної стратегії фахівця / Психологія і особистість: науковий журнал. № 2 (12) Київ-Полтава, 2017. С. 310-318.
 10. Чемодурова Ю.М. Теоретико-методичні аспекти психопрофілактики професійних деформацій практичних психологів. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 1 до Вип. 29, Том II. К.: Гнозис, 2013. 518 с. С. 310-315.
 11. Kaslov N. Competencies in professional psychology. American Psychologist. 2004. № 56. P. 774-781.